

Д. В. Шараєвський,
аспірант кафедри інформаційних систем в економіці,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена висвітленню значення ефективності банківської системи для сталого економічного розвитку. В рамках даного питання були проаналізовані основні підходи до визначення сутності поняття ефективності по відношенню до банків. Також було аргументовано необхідність створення інструменту для емпіричної оцінки ефективності діяльності банків.

This article highlights the significance of the banking system efficiency for the sustainable economic development. As a part of this problem the definitions of bank efficiency were analyzed. Moreover it was proved the importance of implementation of an instrument for empirical bank efficiency measurement.

*Ключові слова: ефективність, банк, банківська система, економічний розвиток.
Keywords: efficiency, bank, banking system, economic development.*

ВСТУП

В умовах ринкової економіки комерційні банки являють собою серцевину фінансової системи, виконуючи роль кровоносної мережі в економіці. Концентруючи значну масу фінансових ресурсів і спрямовуючи кредитні потоки, вони відіграють провідну роль у розвитку кожної країни. Тому економічна та фінансова міць країни не в останню чергу залежить від ефективності діяльності банківської системи. Це доводить необхідність створення інструменту для емпіричної оцінки ефективності банків та банківської системи в цілому. Першим кроком до створення такого інструменту є чітке розуміння значення категорії "ефективність діяльності банку".

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті є аргументація необхідності створення інструменту для оцінки ефективності банку та аналіз основних підходів до визначення сутності категорії "ефективність" по відношенню до банків.

РЕЗУЛЬТАТИ

Важливість банків у сучасній економічній системі можна проілюструвати, навівши ті функції, які вони виконують. Головна з них — це функція фінансового посередництва.

Суть посередницької функції банків полягає в тому, що вони акамулюють тимчасово вільний капітал економічних суб'єктів та перерозподіляють його в ті сфери, де спостерігається дефіцит капіталу. Тобто банки виступають посередниками між власниками тимчасово вільних коштів та тими, хто їх потребує. Таким чином відбувається трансформація недієвого капіталу в грошові форми у функціонуючий капітал у грошовій формі. Саме від ефективності такої трансформації багато в чому залежить безперервність функціонування економіки та темпи економічного зростання.

Так, Савлук [1] зазначає, що діяльність банку як фінансового посередника знаходить своє вираження у його трансформаційних та емісійних функціях. Трансформаційна функція полягає у зміні (трансформації) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банки, як рівень ризикованості, строків, обсяги та просторове спрямування.

У зв'язку з цим можна виділити такі напрями цієї функції [1]:

- трансформація ризиків;
- трансформація строків;
- трансформація обсягів;
- просторова трансформація.

Емісійна функція банків полягає в тому, що тільки вони можуть створювати додаткові платіжні засоби і спрямовувати їх в оборот, збільшуючи пропозицію грошей або ж вилучати їх з обороту, зменшуючи пропозицію грошей. Цю функцію виконує як центральний банк, емітуючи готівкові гроші, так і комерційні банки, емітуючи депозитні гроші через механізм грошово-кредитного мультиплікатора.

Від ефективності виконання банками вищезазначених функцій багато в чому залежить сталий економічний розвиток. Отже, існує необхідність в інструменті, який би дозволив емпірично оцінювати ефективність діяльності банків. Першим кроком на шляху до розробки такого інструменту є чітке визначення категорії ефективності по відношенню до банків. Розглянемо різновиди, компоненти та особливості застосування даної категорії до банківської діяльності.

Якщо подивитися на останні дослідження, присвячені оцінці ефективності тих чи інших компаній, то можна зустріти велику кількість термінів, що використовуються для опису поняття ефективності. Зокрема, це економічна ефективність (economic efficiency), технічна ефективність (technical efficiency), ефективність розподілення, або алокативна ефективність (allocative efficiency), сукупна ефективність (overall efficiency), не-ефективність (inefficiency), ефективність витрат (cost efficiency), ефективність прибутку (profit efficiency), ефективність випуску (revenue efficiency), Х-ефективність (X-efficiency), ефективність від масштабу (scale efficiency), операційна ефективність (operational efficiency) та ін. Спочатку дамо детальне визначення кожному з цих понять, а потім зробимо висновки, яке ж з усіх визначень ефективності найкращим чином підходить до банківської діяльності і для тих чи інших цілей дослідження.

Найбільш розповсюдженою категорією у вітчиз-

няній літературі є "економічна ефективність". Формальне визначення економічної ефективності, що найчастіше зустрічається в різноманітних економічних енциклопедіях та тлумачних словниках, звучить так: "економічна ефективність — це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат" [2]. Майже ідентичні визначення даної категорії приведені і в інших джерелах [3].

Аналізуючи приведені визначення, виникає логічне запитання: що слід розуміти під поняттям "здатність приносити ефект" та "результативність"? Слід зазначити, що ефект може бути позитивним, негативним або ж нейтральним. Якщо компанія збільшила обсяг випуску продукції, але при цьому зменшився прибуток? Це є позитивним або негативним ефектом? Відповідь на це питання неоднозначна. Так, якщо метою компанії було збільшити обсяги виробництва, то відповідь є позитивною, адже ефект відповідає цілі, якщо ж ціль компанії була зовсім інша, наприклад, максимізація прибутку, то відповідно відповідь є негативною.

Отже, можна зробити висновок, що кінцеве визначення категорії "ефективність" дуже сильно залежить від контексту його використання та від цілей компанії. Саме тому розрізняють декілька основних видів ефективності, які орієнтуються на цілі компанії. Найбільш розповсюдженими цілями компанії є зазвичай максимізація прибутку, мінімізація витрат або ж максимізація випуску. Відповідно до цих цілей і існують три основні види ефективності: ефективність прибутку (profit efficiency), ефективність витрат (cost efficiency) та ефективність випуску (revenue efficiency). Ці види ефективності будуть детально розглянуті дещо пізніше.

Варто відзначити, що в практиці англомовних досліджень економічна ефективність вимірюється не просто як відношення досягнутого результату до затрачених для цього ресурсів, а як таке відношення компанії, ефективність якої оцінюється, до такого ж відношення так званої ідеально функціонуючої компанії. Під ідеально функціонуючою компанією зазвичай розуміють компанію або декілька компаній з спостережимої вибірки, які функціонують при такому ж наборі зовнішніх чинників та мають найбільше значення такого співвідношення, тобто ефективності. Це дозволяє легко порівнювати ефективності різних компаній між собою. Таким чином, категорія "економічна ефективність" є відносною категорією і може набувати значень від 0 до 1. При цьому ефективність ідеально функціонуючої компанії буде прийнята за одиницю.

Також вводиться поняття неефективності (inefficiency), яке показує відсоток потенціалу компанії, що не використовується. Для того, щоб розрахувати неефективність, потрібно від 1 відняти оцінену ефективність.

Виникає запитання: що ж є джерелом неефективності, тобто за рахунок чого спостерігається різниця в ефективності компаній, що діють за однакових зовнішніх умов?

Згідно [4], одним з перших, хто дав визначення категорії "економічна ефективність" та виділив її компонентні складові, був Фаррел, і зробив він це у 1957 році. Так, він виділив два компоненти в економічній ефективності: технічну ефективність (technical efficiency) та ефективність розподілення (allocative efficiency). За Фаррелом технічна ефективність — це можливість компанії отримувати максимальний випуск продукції за фіксованого набору ресурсів або ж використовувати мінімальну кількість ресурсів при заданому обсязі випуску, а ефективність розподілення — це здатність компанії використовувати оптимальний набір ресурсів при відомій технології виробництва та відомих цінах на ресурси. Разом ці поняття утворюють економічну ефективність (economic efficiency), в літературі ще зустрічається термін "сукупна ефективність" (overall efficiency).

Варто відмітити, що технічна ефективність та ефективність розподілення концентрують увагу лише на технології виробництва і не беруть до уваги ефект масштабу. Так, компанія може бути одночасно технічно ефективною і мати максимальну ефективність розподілення, але при цьому виготовляти неоптимальну кількість продукції. Наприклад, виготовляти недостатньо продукції і знаходитися на відрізку функції виробництва де спостерігається зростаючий ефект масштабу або ж, навпаки, виготовляти занадто велику кількість продукції, знаходячись при цьому на відрізку виробничої функції, де спостерігається ефект масштабу, що знижується. У будь-яких з двох вищеприказаних випадках сукупну ефективність компанії можна збільшити, змінивши масштаб функціонування компанії (обсяг виробництва).

Ефектом масштабу можна знехтувати, лише якщо спостерігається постійний ефект масштабу. В такому разі компанію відразу можна назвати ефективною за масштабом (scale efficient).

Тепер перейдемо до визначення ефективності прибутку, витрат та випуску. Ці три види ефективності відповідають трьом найбільш розповсюдженим цілям компаній: максимізація прибутку, мінімізація затрат або ж максимізація випуску.

Ефективність прибутку компанії показує відсоткове співвідношення прибутку цієї компанії до прибутку ідеально функціонуючої компанії, яка працює при такому ж наборі зовнішніх факторів. Тобто, іншими словами, — це частина прибутку, яка була недоотримана, якщо порівнювати з прибутком ідеально функціонуючої компанії.

Местер [2] пропонує виділити ефективність прибутку з функції прибутку, яку в прологарифмованому вигляді можна записати наступним чином:

$$\ln(\pi + \theta) = \ln g(p_i, y_i, w_i, z_i, h_i) + u_{\pi i} + v_{\pi i},$$

де π — змінні прибутки компанії;

θ — константа, що додається до прибутку кожної компанії для того, щоб зробити його позитивним і мати можливість взяти натуральний логарифм;

p — вектор цін на змінні продукти і послуги компанії;

y — вектор кількостей продуктів і послуг;

w — вектор цін на змінні ресурси;

z — вектор кількостей постійних ресурсів, кількість яких не можна змінити протягом короткого часу;

h — набір змінних ринку та оточуючого середовища, які можуть мати вплив на ефективність;

$u_{\pi i}$ — неефективність, яка може призвести до зменшення прибутків порівняно до прибутків ідеально функціонуючої компанії;

$v_{\pi i}$ — випадкова похибка.

Функція g означає певну функціональну форму і представляє ідеально функціонуючу компанію. Компонент $u_{\pi i} + v_{\pi i}$ розглядається як сукупна похибка, де $v_{\pi i}$ двохстороннє розподілена величина, адже випадкова похибка може бути як позитивною, так і негативною, а $u_{\pi i}$ — одностороння (позитивна) похибка, яка показує неефективність і яка може впливати на ефективність витрат лише негативно.

Для оцінки компоненти $u_{\pi i} + v_{\pi i}$ та розділення $v_{\pi i}$ та $u_{\pi i}$ між собою можна використовувати різноманітні параметричні методи.

Ефективність прибутку кожної компанії вимірюється по відношенню до ідеально функціонуючої компанії. Слід враховувати, що ідеально функціонуюча компанія — це одна або декілька компаній з спостережимої вибірки і відповідно ефективність решти компаній вимірюється по відношенню до них.

Отже, ефективність прибутку i -тої компанії показує відсоткове співвідношення прибутку цієї компанії, скореговане на величину випадкової похибки до прибутку ідеально функціонуючої компанії, яка працює при такому ж наборі зовнішніх факторів (p_i, w_i, z_i, h_i). Тобто, іншими словами, — це частина прибутку, яка була

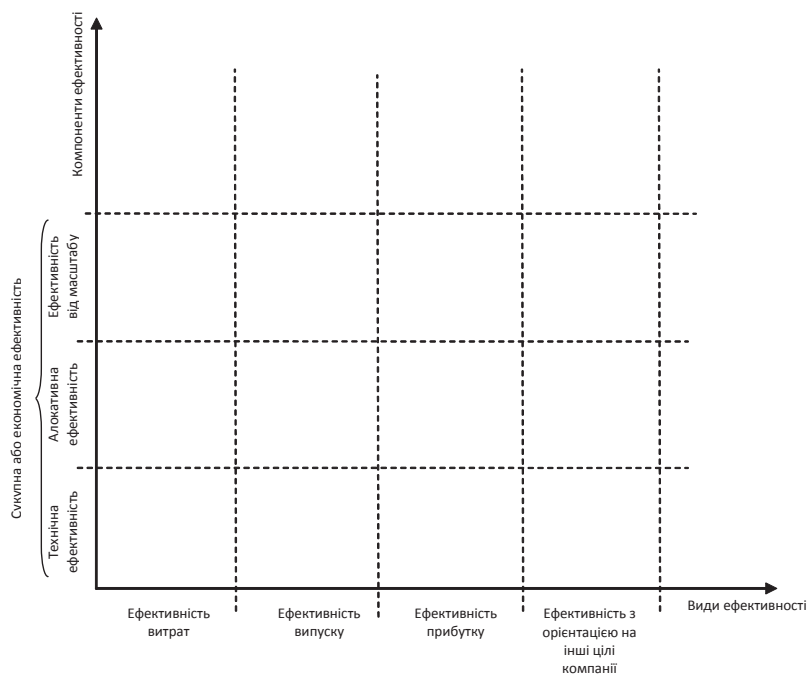

Рис. 1. Види та компоненти ефективності

недоотримана, якщо порівнювати з прибутком ідеально функціонуючої компанії.

Аналогічним чином можна дати визначення і ефективності витрат та ефективності випуску.

Ефективність витрат показує, наскільки відрізняються витрати даної компанії від витрат ідеально функціонуючої компанії, яка виробляє такий самий набір продуктів і послуг за однакових зовнішніх умов. Іншими словами, це частина витрат (ресурсів) компанії, які використовуються нерационально.

Ефективність випуску показує, наскільки випуск компанії відрізняється від випуску ідеально функціонуючої компанії при тих же зовнішніх факторах. Тобто наскільки потенційно можна збільшити випуск, не змінюючи кількість ресурсів, що використовуються.

Всі вищенаведені види та компоненти представлені на рис. 1.

Так, якщо ми знаходимося в клітинці 1/1, то йдеться про технічну ефективність витрат. Це означає, що під ефективністю ми розуміємо те, наскільки витрати компанії відрізняються від витрат ідеально функціонуючої компанії внаслідок недосконалості у технології виробництва. Аналогічно, якщо ми знаходимося в клітинці 3/2, то мова йдеться про алокативну ефективність прибутку. Це означає, що під ефективністю слід розуміти те, наскільки прибуток компанії відрізняється від прибутку ідеально функціонуючої компанії внаслідок використання неоптимальної комбінації ресурсів.

Отже, ефективність — це дуже багатогранна категорія. В нашому випадку, коли йдеться про виконання банками своєї посередницької функції під поняттям "ефективність" слід мати на увазі ефективність випуску або ж ефективність витрат.

Розглядаючи ефективність витрат чи ефективність випуску, виникає логічне запитання, а що є вхідними та вихідними значеннями діяльності банку, адже банк не є традиційним виробничим підприємством.

Не можна однозначно дати відповідь на питання, що є ресурсами банку, а що є результатами його діяльності. Це пов'язано з тим, що процес створення банківських продуктів і послуг є досить складним і суттєво відрізняється від класичного процесу виробництва всіх інших продуктів і послуг в економіці. Так, наприклад, депозити можна розглядати одночасно і як банківський продукт, і як ресурс банку. Через це в науковій літературі сформувалися декілька підходів до визначення вхідних

та вихідних змінних банку. Два найбільш розповсюджені — це виробничий та посередницький підходи.

Згідно виробничого підходу банки розглядаються як виробники банківських продуктів для своїх клієнтів: позичальників і вкладників. Набір вхідних змінних включає класичні фактори виробництва: трудові ресурси та капітал, який поділяють на фінансовий та матеріальний. Ціна трудових ресурсів вимірюється за допомогою витрат по заробітній платі на одиницю активів. Ціна фінансового капіталу являє собою відношення процентних витрат до активів. Ціна фізичного капіталу — це відношення непроцентних операційних витрат до активів. Вихідні змінні банків — це показники фізичного обсягу послуг: кількість та обсяг наданих кредитів та депозитів.

У посередницькому підході банки розглядаються як посередники на фінансовому ринку між тими, хто має гроші (вкладниками), та тими, хто їх потребує (позичальниками). Тобто банки займаються залученням депозитів та випуском боргових зобов'язань, а акумульовані кошти направляють на видачу кредитів, купівлю цінних паперів та вкладають в інші фінансові інструменти. У рамках посередницького підходу в якості вхідних змінних можуть використовуватися сукупні витрати, насамперед, процентні витрати, у той час як вихідними змінними є кредити та інші статті балансу. Основною відмінністю посередницького підходу від виробничого є те, що депозити розглядаються як ресурси банку, а не як результати його роботи.

Аналізуючи вищенаведені визначення, можна зробити висновки, що використання виробничого підходу є більш обгрунтованим, коли потрібно отримати інформацію про ефективність генерування банками різноманітних продуктів та послуг. Посередницький підхід варто використовувати, коли потрібно отримати інформацію про ефективність виконання банками своєї посередницької функції, тобто про ефективність перетворення банками залучених коштів на видані кредити.

ВИСНОВКИ

Було аргументовано значущість ефективно банківської системи для сталого економічного розвитку та продемонстровано необхідність створення інструменту для емпіричної оцінки такої ефективності. Також було розглянуто основні види та компоненти ефективності і зроблено висновок, що, говорячи про ефективність банків на макrorівні, тобто про те, як банки виконують свою посередницьку функцію в економіці, потрібно мати на увазі ефективність витрат або ж ефективність прибутків за умови використання посередницького підходу до визначення вхідних та вихідних значень діяльності банків.

Література:

1. Савлук, М. І. Гроші та кредит / За ред. Савлука М.І. — К.: 2001. — 371 с.
2. Борисов, А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. — М.: Книжный мир, 2005. — 860 с.
3. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Е 45 Т.1 / [ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К.: Академія, 2000. — 864 с.
4. Coelli, T.J. An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis / Coelli, T.J., Rao, D.S.P., O'Donnell, C.J., Battese, G.E. — 2005. — 350 p.
5. Mester, L.J. Applying Efficiency Measurement Techniques to Central Banks / Loretta J. Mester. — 2003. — P. 41.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2011 р.